

Horváth Mihály emlékezete Szentesen

A lexikonokból és számos életrajzi kiadványból közismert, hogy Horváth Mihály – korának kiemelkedő történetírója – Szentesen született 1809. október 20-án, Horváth József seborvos és Werner Erzsébet negyedik gyermekeként. Keresztapja Sáfrán Mihály katolikus plébános, a felekezeti békeség egyik megteremtője, aki 1792–1818 között szolgált Szentesen, s akinek utca őrzi nevét a városban. A jobb megélhetés reményében a család 1814-ben Szegedre költözött. Mihály itt végezte elemi- és középiskoláit, de felsőbb tanulmányai egyre távolabb sodorták Csongrád vármegyétől. A teológiai és bölcsészeti tárgyakban kitűnő előmenetelt tanúsító férfiú 1828-ban bölcsész tudor lett. 1832-ben pappá szentelték. Történettudományi tanulmányait három ízben akadémiai díjjal jutalmazták: 1839-ben a Magyar Tudományos Akadémia levelező tagjává. 1841-ben pedig rendes tagjává választották. 1847-ben hatvani préposttá nevezték ki. 1848/49-ben csanádi püspök, a Függetlenségi Nyilatkozat egyik szerzője, a Szemere-kormány vallás- és közoktatásügyi minisztere. Szerepvállalása miatt emigrációba kényszerült. Távollétében a haditörvényszék halálra ítélte, és 36 társával együtt – köztük Kossuth Lajos, Szemere Bertalan, Vukovics Sebő, Mészáros Lázár, Batthyány Kázmér, Perczel Mór, Teleki László, Irányi Dániel és mások – 1851. szeptember 22-én *in effigie* (jelképesen) fel is akasztatta. A kiegyezést követően – élve az amnesztia lehetőségével – hazatért Magyarországra. 1867 után a Magyar Történelmi Társulat, a Kisfaludy Társaság, az Országos Közoktatási Tanács és az MTA Történelmi Osztályának elnöke. 1869–72 között Szeged, majd Budapest belvárosi kerületének országgyűlési képviselője. Egészsége megromlása miatt a csehországi Karlsbadba utazott gyógykezelésre. Itt hunyt el 1878. augusztus 19-én.

Pályatársai a korszak legjelentősebb és legnépszerűbb történetírói között tartották számon. Ezt elsősorban annak köszönhetette, hogy számos kortársától eltérően, tanulmányai nem a képzeleten, hanem a tényeken alapultak. Újszerűnek számítottak történelmi témái is, amivel túlmutattak a szokásban volt harci események, háborúk leírásán. Ezt a törekvést jelezte első jelentősebb munkája is, az 1840-ben megjelent: *Az ipar és kereskedelem története Magyarországon a három utolsó század alatt*, amivel elnyerte az akadémiai nagy jutalmat. Marczali Henrik megállapítása szerint, ez a mű „*mintegy bevezetése azon mozgalmaknak, melyek a Védőgyűlés alapításához vezettek*”. E munka kiegészítésének számít *Az ipar és kereskedelem története Magyarországon a XVI. század közepéig* (Pest, 1842).

Régein dédeltetett név volt, hogy iskolai használatra megírja az egész magyar történelmet. Így született meg *A magyarok története* előbb négy, majd hat kötetben (Pápa, 1842–1846), majd hat kötetben (1860–1863), a harmadik kiadás pedig nyolc kötetben (1871–1873). Erről a munkájáról írta utóbb Marczali – Horváth Mihály születésének 100 éves évfordulóján –, hogy „*Ő az első, ki az alakulni kezdő modern Magyarország ideális tükrén át nézi és mutatja be hazánk viszontagságos történeteinek egymásutánját. De nemcsak a felfogás új; ami legfontosabb és tán legnagyobb érdeme azon férfiúnak, kinek emlékét ünnepeljük: új a nyelv is. A történetírást ő tanította meg érthető, szép magyar nyelven beszélni...*”

A szabadságharc leverését követően 18 évi száműzetés következett. Lipcse, Brüsszel, Párizs, Montmorency, Genova, Nizza, Firenze, Genf voltak tartózkodási helyei. 1856-ban visszatért Brüsszelbe, és komoly történelmi kutatásokat végzett az állami levéltárban. Az 1447-től 1625-ig terjedő időszakra nézve 490 magyar vonatkozású oklevelet tárt fel, amelyeket *Magyar történelmi okmánytár a brüsszeli országos levéltárból és a burgundi könyvtárból* címmel tett közzé 1857–1859 között, *Hatvani Mihály* álnév alatt. Az emigrációban írt következő munkájában a reformkor időszakát dolgozta fel *Huszonöt év Magyarország történetéből 1823–1848-ig* címen. Az volt a célja, hogy a hazai fiatalságot megismertesse a forradalmat megelőző korszak eseményeivel, a külföldieket pedig a „magyar ügy” mellé állítsa. A



Horváth Mihály arcképe az iskolai füzeteken (1899)

háromkötetes munka Genfben jelent meg 1865-ben. *Toldy Ferenc*, a jeles irodalomtörténész lelkesen üdvözölte Horváth Mihály új művét. „*Csak magasztaló szavaim vannak, sőt a csodálás szavai e teremtményed felett... Készség nélkül lehetnek benne adati hibák; lehetnek dolgok, miket egy későbbi idő jobban fog tudhatni. De te megteremtetted e kor történetét, s érdemed halhatatlan*” – írta Toldy, majd a következőképp számolt be a könyv hazai fogadtatásáról: „*Te a nap oroszlánja vagy. Híreddel, magasztalásoddal tele a két haza. Minden ember olvassa, dicséri s áld tégedet.*”

Szintén Genfben jelent meg másik korszakalkotó munkája: a *Magyarország függetlenségi harcának története 1848 és 1849-ben*. A nagy feltűnést keltett könyvet magyar kiadója, *Purky Miklós*, a forradalmi kormány volt komáromi biztosa jelentette meg 1865-ben. Marczali Henrik e munka kapcsán állapította meg: „*Mindnyájan tudjuk, minő hatása volt e munkának itthon. Nemzeti történetíróvá ép ez a tiltott könyv avatta Horváth Mihályt. Ki ne akarta volna megtudni az igazságot azon események felől, melyek megrezegtették a magyar szívnek minden hűrját; ki ne hitt volna annak a tudósnek, ki oly közel állott az események műhelyéhez? Boldog emlékü Erzsébet királynénk e könyvből óhajtotta megismerni azon kérdéseket, melyek a nemzetet elválasztották királyától, ennek segítségével kívánt véget vetni a bizalmatlanság százados átkának.*”

1867-ben új korszak kezdődött Horváth Mihály életében. A száműzött hazatérhetett, és itthon kama-tozathatta külföldön szerzett tapasztalatait, tudományát. A nemzet és az uralkodó érdemeihez méltóan fogadta. Tudományos tiszttségei mellett bizonyára elégtétellel töltötte el, hogy ő taníthatta a magyar történelmet az ifjú trónörökösnek, Rudolf főhercegnek. Nem hagyott fel a történetírással sem: 1869-ben megjelentette *Zrínyi Ilona*, 1872-ben pedig *Fráter György* életrajzát, majd 1878-ban közzétette *A kereszténység első százada Magyarországon* című értekezését. Horváth Mihály történetírói jelentőségét legtalálhatóbban *Fraknói Vilmos* foglalta össze, amelynek lényege: Horváth Mihály nemcsak arra a korra gondolt, melyről írt, hanem a közönségre is, akinek írt. Nemcsak kutató akart lenni, hanem buzdító, lelkesítő tanító is, ki mindig arra törekedett, hogy a XIX. század vezéreszméit hirdesse. Mindegyik művét átlengi az erős hazafi-érzés, a szabadság, alkotmány és haladás érdekei iránti lelkesedés, mely írásainak nagy szubjektivitást kölcsönöz. Senki sem tudta annyira megkedveltetni a történelmet a nagyközönséggel, mint Horváth Mihály.

Dr. Zsilinszky Mihály történetíró, Csongrád vármegye 1889–1892 közötti főispánja, a vármegye történetéről írt monográfiájának harmadik kötetében önálló szócikkben emlékezett meg a nagy példakép munkásságáról. Méltatását a következőképp kezdte: „*Horváth Mihály elsőrendű történetíró nevének említésénél minden intelligens szentesi ember büszkeséggel teszi hozzá, hogy Szentesen született. Ez a férfiú jeles tehetségével, kitartó szorgalmával és ügyességével valamennyi Csongrád megyei író közt leg-többre vitte. Egyházi téren a püspökségig, politikai téren a miniszterségig.*”

Ez így igaz. Az igazsághoz azonban az is hozzátartozik, hogy Horváth Mihálynak nem sok emléke maradhatott szülővárosáról, hisz még csak ötödik életévében járt, amikor a család Szegedre költözött. Eddigi ismereteink szerint élete hátralévő részében soha többé nem fordult meg szülőhelyén, ennek ellenére a szentesiek figyelemmel kísérték életútját, elért szakmai sikereit; többször kísérletet tettek arra, hogy szorosabbra fűzzék a kapcsolatot híressé vált földijükkel; halála után pedig gondoskodtak emlékének maradandó formában történő megőrzéséről. Az alábbiakban ezeket igyekszem csokorba szedni, tisztelve nagy szülöttünk kimagasló teljesítménye előtt.

Az emlékek sora az 1848/49-es forradalom és szabadságharc dicső napjaiban indul. Történt, hogy 1849. március 14-én a Szentes városi közgyűlés elrendelte, hogy a pesti március 15-i nagy nap első évfordulójának emlékére minden szentesi templomban tartsanak hálaadó istentiszteletet, s a lelkészek mondjanak imát a magyar szabadságharc diadalmas befejezéséért. Március 15-én valamennyi felekezet lelkésze eleget tett a közgyűlés kérésének, egyedül *Leeb Mátyás* katolikus plébános nem. A reggeli misét ugyan megtartotta, de ezt követően bezárta a templomot és eltávozott Szentesről. Az összegyűlt hívek egy ideig türelmesen vártak papjukra, majd felnyitották a templomot, és pap nélkül maguk tartották meg az ünnepi ájtatosságot. A közgyűlés megróttá a plébánost hazafiatlan magatartása miatt, s feljelen-tette *Vukovics Sebő* teljhatalmú országos biztosnál. Vukovics március végén a szegedi vésztörvényszék elé állította a szentesi plébánost. A közvélemény követelte elmozdítását, de akadtak olyanok is, akik hazaárulás címén költel általi halálra történő elítélését várták. Mielőtt azonban eldurvultak volna az események, Horváth Mihály vallás- és közoktatásügyi miniszter közbenjárta *Leeb Mátyás* érdekében, így semmi bántódása nem esett. (1878-ban bekövetkezett haláláig ő maradt a plébános Szentesen.)

A következő adalékok már a szabadságharc végnapjaihoz kapcsolódnak, közelebről Horváth Mihály menekülésének történetéhez. Legrészletesebben *Márki Sándornál* olvashatunk a miniszter-főpap

vadromantikus regénybe illő meneküléséről a szabadságharc leverését követően, amelyet többen valószínűleg hitetlenkedéssel fogadtak. Ugyan máig sem tisztázott teljesen, hogy Horváth püspököknek hogyan sikerült leráznia üldözőit, de az alábbi korabeli hatósági közölvények hitelesítik a szokatlan körülményeket. A Szentesi Levéltárban bukkantunk e két rövid dokumentumra, amelyeket Horváth Mihály eddigi életrajzírói sem ismerhettek. Kiderül, hogy a császári királyi hatóságok valóban fontosnak tartották volna a „rebellis” püspök és miniszter elfogatását, de többhónapos nyomozásuk nem vezetett eredményre.

„Tekintetes Basa József Úrnak, Csongrád megye főszolgabírójának!
Szegeden, octóber 1-én 1849.

A Pesti Cs. Kir. Katonai Rendőrségi Osztály által ide hivatalosan bejelentetvén, hogy a forradalmi Kormánytól csanádi püspököknek, későbbben vallás- és közoktatási miniszternek kinevezetett Horváth Mihály folyó évi augusztus 31-én König álnév alatt mint passai borkereskedő Kis-Mártony (Kismarton) városában megjelent, és mielőtt a szükséges befogatási rendelkezések megtétethettek volna, úti táskáját is oda hagyva, megszökött. Ezen eset felsőbb rendelet következtén oly utasítással tétetik tudtára Tisztelt Főszolgabíró Úrnak, hogy a nevezett s igen terhes bűnökkel borítva lévő egyént, ahhoz alkalmas egyénje által, helyben őrszemekkel tartsa, és hol tartózkodásáról tudomást vévén letartóztassa, s minden esetre biztos, de tisztességes kíséret mellett ide a Katonai Térparancsnoksághoz bekísértesse.

Cs. Kir. Kerületi Korm. Főbiztos, Gyulai Gaál Eduárd Úr Őméltósága helyett

Szabó László tanácsos”

„Békés, Csongrád, Csanád vármegyék és szab. kir. Szeged városa cs. kir. kerületi főbiztosától. Szegeden, nov. 23. 1849.

Nagyságos Temesváry István Úrnak!

A nagyváradi katonai kerület parancsnokságának folyó hó 18-kán 2328. sz. alatt ide érkezett hivatalos tudósítása szerint, Horváth Mihály volt magyar lázadási cultus minister, legközelebb Brüsszelben Möring Vilhelm professor nevére folyó évi január 13-án Magdeburgban kiadott útlevéllel jelenvén meg, miután ugyanő nem sokkal ezelőtt mint borkereskedő, König álnév alatt Kőszegen láttatott, és innen minden ingóságai hátrahagyásával ugrott meg, íranta az a rendelvény jött közbe, hogy minden helyen gondos nyomozás tétessék aziránt, hogy nem vizsgáltatott-e valahol Möring Vilmos nevére valakinek útlevéll, s hogy mi úton jutott, ki által s mely időben nevezett Horváth Mihály kezébe oly útlevéll, mellyel magának a külföldre mehetésre utat nyitott. Annál fogva e tekintetben az illető hivatalnokok figyelme s gondos után járása felhívassék, és az eredményről hozzám azonnal jelentés tétessék.

Gyulai Gaál”

(1849. december végén megismételték a körözést, de a főszolgabírók azt jelentették, hogy Möring névre kiállított útlevéll nem találkoztak.)

Az 1849 óta emigrációban élő Horváth Mihály 1866 utolsó napjaiban kegyelmet kapott az uralkodótól, amelynek következtében visszatérhetett hazájába. Élve a lehetőséggel, 1867. január 20-án magyar földre lépett. Néhány nappal később Szentes Város Tanácsa elhatározta, hogy egy üdvözlő irattal tiszteli meg nagy szülöttét. A köszöntő okmány elkészítését Lubinszky György főjegyzőre és Borsos Károly tanácsnokra bízták. A kor stílusában írt szalutáció így szólt:

„Méltóságos és Főtisztelendő Püspök Úr! Mélyen Tisztelt Földink! Ünnepelet Hazafi!

Kincsek királya a hajthatatlan gyémánt egyedül önhamvaitól kapja tündöklő ragyogását; a kemény tűzpróbát kiállta arany szorozza értékét. Azonképp Méltóságod is 18 évi szenvedései után megtartván szilárd hazafiságát, csak növekedett előbbi jénvében, és nagyobb tisztelet tárgya lett a rendíthetetlen honfiak sorában.

Méltóságodnak hön szeretett honunkba, a Magyar nemzet karjai közé lett visszaérkezése minden igaz hazafi keblét örömlánggra gyullasztá, áldván a Mindenhatót, hogy annyi viszontagságok békés át-szenvedése után, körünkbe szerencsésen visszajuttatá, s háláját nyilvánítván Felséges Urunk Királyunk magasztos lénye iránt, mellyel Méltóságod személyében egy nagy hazafinak honunkba való visszatérését legkegyelmesebben eszközölni méltóztatott.

Méltán örvend az egész haza ezen nagybecsű nyereségynek; annál inkább örvendhetünk mi, akik Méltóságodat közelebből földünknek, városunk szülöttjének lehetünk szerencsések – sőt büszkék vagyunk tisztelhetni.

Üdvözljük tehát Méltóságodat kedves övéinek karjai közé lett szerencsés megérkezése alkalmából és üdvözljük ezen új pályájának kezdetén! Adjon a Teremtő Méltóságodnak boldog meglegedést és hosszú életet, hogy a drága hon és nemzet dicsőbb felvirulását megérvén, a jövőnek velünk együtt sokáig örvendhessen.

Örökzöld myrtus koszorúzza érdemdús halántékát, és az utókor sose szűnjék meg dicsőíteni emlékét!

Vegye kedvesen Méltóságod szerény földijeinek jelen szívből eredő üdvözlő iratát, akik határtalan bizalmunk nyilvánítása mellett magunkat állandó Kegyeibe és viszon érzelmeibe ajánlván, igaz hazafiúi tisztelettel vagyunk

Szentesen, 1867-ik évi Január 25-kén

Méltóságodnak őszinte üdvözlői
Szentes város Közönsége”

A város szorosabbá kívánta tenni kapcsolatát jeles szülöttével azért is, hogy 1867 februárjában felajánlotta neki Szentes országgyűlési képviselői mandátumát. Ezzel a gesztussal azonban elkésett, mivel Horváth Mihály már korábban elfogadta a szegediek hasonló felajánlását. A szándék mindenesetre jellette, hogy a szülőváros őszinte ragaszkodással viseltetett nagy fia iránt.

A csehországi Karlsbadban 1878. augusztus 19-én hunyt el. Horváth Mihály halálának híret a *Szentesi Lap* 1878. augusztus 25-diki számának címloldalán hozta nyilvánosságra, az alábbi méltató sorok kíséretében:

„Egy embernek halálára írunk itt emlékezetet, kinek halálán az egész magyar nemzet könnyez, s kinek ravatalához városunk közönségét, a közös veszteség fájdalma mellett, a veszteség azon érzete is vezet, melyet az anya kétszeresen érez, midőn ő a nemzet halottjában, saját gyermekét siratja.

Horváth Mihályban, a legnagyobb magyar történezmében, városunk nemcsak a magyar nemzet jelenleg élő fiainak egyik legnagyobb emberét, de saját szülöttét is veszíté.

Folyó hó 19-én jött a megdöbbenő gyász hír, hogy Horváth Mihály püspök, 1848–49-ben volt valósággyminiszter, városunk szülötté Carlsbadban, hol gyengélkedő egészségének helyre állítása végett a fürdőben időzött, meghalt.

Horváth Mihályban a jeles hazafi mellett, a magyar tudományos irodalom egyik leghatalmasabb oszlopa dőlt ki.

(...) Halálát, melyet egy egész nemzet fájlal, szélhűdés okozta. Temetése aug. 25-én lesz Budapesten. Koporsójára Szentes város tanácsa városunk közönsége gyászának kifejezésül koszorút küldött. A nemzeti kegyelet őrizze örök álmát.”

A temetése után alig négy hónappal – 1879. jan. 5-én – egy kezdeményezés jelent meg a Szentesi Lapban „Örökítsük meg nagyjaink emlékét” címen. A közlemény lényege az volt, hogy minden városnak van egy-egy országos hírű szülöttje – mint Kiskőrösnek Petőfi Sándor, Kecskemétnek Katona József, Szegednek Dugonics András –, Szentesnek ott van Horváth Mihály, akinek meg kellene örökíteni az emlékét. A felvetést hamarosan tett követte, amennyiben a városi képviselő-testület 1880. április 15-én tartott közgyűlésén kimondta, hogy emléktáblával jelöli meg Horváth Mihály szülőházát, emellett megfesteti arcképét, és szobrot állít tiszteletére. Mindezek megvalósítására Balogh János polgármester vezetésével háromtagú bizottságot választottak. Hamarosan kiderítették, hogy a jeles történetíró az egykori Hadzsy-féle házban született, amely azóta Weisz Bernát kereskedő tulajdonába került, aki hozzájárult a tábla elhelyezéséhez. Az emléktáblát Gerenday Antal budapesti síremlékmű-gyáros augusztus végére fekete gránitból elkészítette. A közgyűlési határozat szerint a leleplezési ünnepségre Horváth Mihály születésnapján, 1880. október. 20-án került volna sor, a szertartás azonban elmaradt.

Az történt, hogy időközben megkezdődött a szentesi megyeháza építésének előkészítése, emiatt a város főtere romokban hevert. A városatyák nem szerették volna, hogy a táblaavatásra érkező vendégek ilyen rendezetlen állapotban ismerjék meg Szentest. Azt találták ki, hogy valamivel később az elhalasztott ünnepség helyett fényesebb, hármas ünnepet tartanak, egybekötve a Horváth Mihály-emléktábla avatását a város másik nagy szülöttének, Tóth József színművész emléktáblájának leleplezésével, valamint a főtér díszévé vált neoreneszánsz megyeháza átadási ünnepségével. A megyeháza építése azon-

ban elhúzódott, 1884 tavaszán pedig kiderült, hogy a megye nem is akar ünnepélyes székhatározatot tartani.

További akadályok miatt végül 1885. október 22-én került sor a város két nagy szülöttének összevont táblaavató ünnepségére. A vármegyeháza díszterme és karzata zsúfolásig megtelt a helyi és vidéki vendégekkel, az ünnepeltek családtagjaival, a tudományos világ és a művészeti élet képviselőivel. A jeles alkalomra delegációt küldött a Magyar Tudományos Akadémia, a Petőfi- és a Kisfaludy Társaság, valamint a Nemzeti Színház. Az egybegyűlt közönségnek bemutatták Horváth Mihály életnagyságú mellképét, amelyet a korszak egyik legjelentősebb portréfestője, Vastagh György készített. Balogh János volt polgármester nagyszerű előadásban ismertette Horváth Mihály életútját és munkásságát, majd pedig egy ifjú elszavalta dr. Váradi Antal Horváth Mihály emlékére írt alkalmi ódáját. A rendkívül jól sikerült nap tanúságait a Szentesi Lap vezércikke a következőképp summázza:

„Az erények erénye, a haza szent szeretete, melynek a nagy történetíró a nemzetre hagyott műveiben evangéliumát írta meg, az ülte e napon nálunk diadalünnepét, egyesítve mindeneket abban a megnyugtató tudatban, hogy a villongások, a szertehúzás mai napjaiban is van még tér elég, ahol nincs pártállás, nincsen felekezetiesség, ahol édestestvéreké olvadhatunk, s mindannyiunk érzi, hogyha ez ünnepi hangulatot a mindennapi közéletbe át lehetne vinnünk, mily nagy, hatalmas, boldog lenne ez a haza, melynek hű szolgálatára a két nagy ember példája, megelevenült emléke tanít.”

Az elkövetkező években, évtizedekben igen változatos módon igyekeztek elérni, hogy Horváth Mihály emléke ne merüljön feledésbe. Ezek közé tartozott, hogy a helyi gimnáziumban működött Önképző Kör 1891-ben Horváth Mihály nevét vette fel. Néhány évvel később – 1899 nyarán – Stark Nándor könyvkereskedő olyan elemi iskolai irkákat (füzeteket) dobott piacra, amelyek borítójára Horváth Mihály történetíró és Tóth József színművész arcképei voltak nyomva, a „nagyemlékezetű két jeles magasztaló szöveggel”. A maradandóbb emlékek közé sorolható, hogy 1906-ban Horváth Mihályról neveztek el azt az utcát (Zöld fa u.), amelynek elején a szülőháza állt. Ezzel egy időben jelent meg a kezdeményezés az Alföldi Ellenzék című helyi lapban, miszerint szobrot kellene állítani a történetíró-püspöknek. Egy értelmiségi asztaltársaság nyomban gyűjtést indított, amely azonban hamarosan elakadt.

A szoborállítás eszméje azonban nem került le a napirendről. 1909 júniusában – közeledve Horváth Mihály születésének 100 éves évfordulójához – a Szentesi II. 48-as Népkör küldöttsége felkereste dr. Kelemen Béla főispánt, és megkérte, hogy indítson mozgalmat a szoborállítás érdekében, s vállalja el a fővédnökséget. A főispán eleget tett a felkérésnek. Kezdeményezésére hamarosan alakult egy előkészítő bizottság, amelynek elnökei dr. Cicatricis Lajos alispán és dr. Mátéffy Ferenc polgármester lettek. A centenárium kapcsán kimondták, hogy ki fogják adni Horváth Mihály életrajzát, másrészt pedig országos mozgalmat indítanak egy szobor felállítására. Az ország különböző részeibe 2230 gyűjtőívet küldtek szét.

A szoborbizottság – amely ekkor már dr. Nagy Sándor alispán vezetésével működött – 1910 nyarán elhatározta, hogy összegyűjti a Horváth Mihály életére és munkásságára vonatkozó ereklyéket, amelyekből egy külön emlékszobát fog kialakítani a közeljövőben megépülő Kultúrpalotában. A korabeli újság tudósítása szerint hamarosan megérkeznek Szentesre Horváth Mihály egykori dolgozószobájának berendezései, melyeket a Horváth család bocsát a bizottság rendelkezésére. Az újság tudni vélte azt is, hogy a család a Kultúrpalota számára ide fogja ajándékozni Horváth Mihály összes művein kívül a nagy történetíró ezrekre menő könyvtárát is, mely megvetné az alapját Szentesen egy országos híru könyvtárnak, mely – miként Szegeden a Somogyi Könyvtár – nálunk is alapítójáról Horváth Mihály Könyvtárnak nevezetnének el. E szép elképzelésből sajnos nem lett semmi, mivel a Kultúrpalotának szánt épületet utóbb a Szentesi Állami Polgári Leányiskolának utalták ki (ma Petőfi S. Ált. Isk.). Az összegyűlt Horváth Mihály relikviákat (kb. 500 db) a helyi múzeumban helyezték el, de a külön emlékszoba és könyvtár berendezése helyszűke miatt elmaradt.

Ennél örövendesebb hír volt, hogy a szoborhoz szükséges összeg (34 ezer korona) két év alatt összegyűlt, 212 adományozó közreműködésével. Az első adományt a gyűjtést elkezdő Hetek Asztaltársasága adta, míg a második adakozó az Egyetemi Hallgatók Szentesi Köre volt. A legnagyobb összeget (10-10 ezer koronát) Csongrád vármegye és Szentes város szavazott meg a szoborra. A Közoktatásügyi Minisztérium 2000 koronát, a Főrendiház és Szeged thj. város 500-500 koronát adományozott. Jelentősebb összegeket küldtek: Bács, Beszterce-Naszód, Csanád, Kisküküllő, Krassó-Szörény, Temes, Torontál és Zala vármegyék, Arad, Csongrád, Hódmezővásárhely, Debrecen és Temesvár városok, továbbá a Magyar Történelmi Társulat, a Kolozsvári Egyetem, a Szentesi Takarékpénztár és mások.

1912 szeptemberében az elkészítendő szobor helyéül az újonnan kialakított, Erzsébet királynéről elnevezett teret jelölték ki. Az előkészítő bizottság egy része márványszobrot szeretett volna, de a többség az időjárás viszontagságainak jobban ellenálló bronzöntvény mellett döntött. A következő ülésükön kimondták, hogy a szobrok elkészítésére zárt pályázatot írnak ki. Négy jeles szobrászművészt kértek fel a pályázatra: Markup Bélát, Tóth Istvánt, Szentgyörgyi Istvánt és Kisfaludy Stróbl Zsigmondot. Határidő: 1913. május 1. A szobrok kicsinyített változatai határidőre elkészültek. A zsüri Kisfaludy Stróbl Zsigmond alkotását sorolta az első helyre. A felkérésnek megfelelően a Mester vállalta, hogy a szobrot legkésőbb 1914. október 1-ig elkészíti. A határidő tarthatónak tűnt, hisz az agyagmintákat 1914 júliusában bemutatta, és véglegesítették a szobor helyét is. Ekkor azonban kitört az első világháború, amelynek következtében a szoborállítás hosszú időre elakadt.

Egy szép gesztus azonban történt, amely említést érdemel. 1922-ben a Szentesi M. Kir. Állami Főgimnázium felvette a nagy szülött, Horváth Mihály nevét. A rangos intézmény azóta is a történetíró-püspök nevét viseli.

A háború utáni évek továbbra sem kedveztek a szoborállításnak. Ekkoriban pedig már két szoborról volt szó, mivel még a háború előtt kimondták, hogy Horváth Mihály és Kossuth Lajos egészalakos szobrai egyszerre fogják leleplezni. A szobrok alkotói – Kisfaludy Stróbl Zsigmond és Tóth István – az 1920-as évek végén többször jelezték, hogy műveikkel elkészültek, a szobrok szállításra készek. A város azonban egyelőre nem tudta fogadni a régen várt köztéri alkotásokat. Problémaként jelentkezett a Horváth Mihály szobor elhelyezése is, ugyanis időközben (1926-ban) az Erzsébet téren felállították az első világháborús áldozatok emlékművét, Pásztor János szobrászművész alkotását. Kisfaludy 1929 szeptemberében Szentesen járt, hogy új helyet keressen nagyméretű szobrának. Legmegelőbbnek a Kossuth tér megyeháza előtti részét találta, amelyet azonban elfoglalt az 1886-ban létesített többszintes diszkút, a város első artézi kútja. Többéves vita kezdődött, ugyanis a szentesiek hevesen tiltakoztak a technikatörténeti emlékek számító főtéri kút elbontása ellen. Végül a kút elbontását kierősszakoló vármegyei álláspont győzött: a főtér egykori ékességét 1934 májusában lebontották, és helyére került Horváth Mihály egészalakos szobra.

A szobrok ünnepélyes leleplezésére 1934. október 21-én került sor a szentesiek sokasága, valamint számos fővárosi és vidéki delegáció részvételével. A megnyitót dr. Csörgő Károly alispán tartotta; az ünnepi szónok dr. Lázár Andor igazságügy-miniszter, Szentes országgyűlési képviselője volt. Kossuth Lajos érdemeinek ismertetését követően megemlékezett Kossuth munkatársáról, Horváth Mihályról, a „mély érzésű történettudósról, aki a nemzeti jogok előbbre viteléhez a történettudomány eszközeit és adatait szolgáltatta”. A szobrokról a lepel lehullt, s előtűnt a két nagy hazafi bronzalakja. „Boruljunk le lélekben a szobrok előtt – folytatta a miniszter. – Fogadjuk meg, ne hangosan, hanem mélyesen mély fogadalommal, hogy hazánkat mindig úgy fogjuk szeretni, hogy többre becsljük önmagunknál. Csak az alkalmas vezetésre, csak az a férfiú vagy társadalmi osztály képes a hatalmat kezében tartani, amely ezt a hatalmat a mások javára szolgálja...”

A szobrokra számos koszorú került. Horváth Mihály szobránál koszorút helyezett el a képviselőház, a felsőház, a vármegye, a város, Csanád vármegye, Fábán és Magyartés községek, a reálgimnázium, a szentesi 48-as körök és gazdakörök, a Kereskedők Egylete, a Bajtársi Szövetség, valamint a Horváth család megjelent kilenc tagja, köztük Horváth Mihály egyetemi tanár, dr. Horváth Boldizsár budapesti főorvos és Horváth Lajos főintéző. A jól sikerült, méltóságteljes ünnepségről a helyi lapokon kívül részletesen beszámolt a Kunszentmártoni Híradó, a fővárosi Újság, a Budapesti Hírlap és a Képes Pesti Hírlap.

Ma már nincs meg Horváth Mihály szülőháza, de emléktáblája és domborműve van a róla elnevezett utca sarkán, amelyet Borsos Miklós szobrászművész készített 1981-ben.

Elődeink tehát gondoskodtak arról, hogy Horváth Mihály emléke ne merüljön feledésbe. A mai szentesiek kötelessége, hogy megóvják ezeket a köztéri alkotásokat, és gondjuk legyen arra, hogy időnként friss koszorú és virág kerüljön nagy szülöttünk emlékhelyeire.

Labádi Lajos

Forrás és irodalom:

Csongrád Megyei Levéltár Szentesi Levéltára: Csongrádi Cs. Kir. Megyehatóság iratai 873,1271, 1413/1849.; Szentes Város Tanácsának jegyzőkönyve 175, 255/1867.; Szentes Város Képviselőtestületének jegyzőkönyve 195/1923., 78/1924., 80, 224/1929., 26/1930., 122/1934., 8/1935.; Szentes város polgármesterének iratai 4280/1938.; Csongrád vármegye főispánjának ir. 336/1914.; Csongrád vármegye alispánjának ir. 3806/1934.; Szentesi Lap: 1878. aug. 25.; 1879. jan. 5.; 1880. ápr. 18., 25., szept. 5.; 1884. márc. 22., 29., ápr. 26.; 1885. szept. 5., okt. 3., 10., 17., 25., 31.; Szentes és Vidéke, 1885. okt. 24.; Csongrádmegyei Ellenzék: 1899. aug. 30.; Alföldi Ellenzék:

1909. jún. 20., júl. 13.; 1910. febr. 8., 24., júl. 14.; 1911. febr. 7.; 1912. ápr. 12., szept. 8., okt. 10., 15., dec. 17.; 1913. júl. 3., 8-9., 19., 24., aug. 3., szept. 11.; 1914. júl. 14., 21., 23.; Alföldi Újság: 1929. szept. 24.; 1930. szept. 30., okt. 5.; 1931. jún. 6., szept. 1., 5.; 1934. ápr. 29., máj. 19., szept. 4., 7-8., okt. 21., 23.; Szentesi Hírlap: 1934. okt. 23.; Képes Pesti Hírlap: 1934. okt. 23.; Budapesti Hírlap: 1934. okt. 23.; Újság: 1934. okt. 24.; Kunszentmártoni Híradó: 1934. okt. 28. *Szinyei József*: Magyar írók élete és munkái IV. köt. 1277-1286. old.; *Zsilinszky Mihály*: Horváth Mihály. In: Csongrád vármegye története III. köt. Bp. 1900. 403-405. old.; *Marczali Henrik*: Emlékezés Horváth Mihály fölött (Elhangzott a Dugonics Társaság 1909. évi december hó 19-én tartott ünnepi ülésén.) Szeged, 1910. 26 old.; Révai nagy lexikona X. Bp. 1914. 288-289. old.; *Márki Sándor*: Horváth Mihály 1809-1878. Bp. 1917.; *Pamlényi Ervin*: Horváth Mihály. Bp. 1954.; Szentes (szerk.: *Nagy Imre*) Magyar városok monográfiája III. Bp. 1928. 152., 234-235. old.; *Labádi Lajos*: Horváth Mihály. In: Szentes helyismereti kézikönyve II. k. Híres szentesiek. Szentes 2000. 481. old.; *Dancsik Tamás*: Horváth Mihály élete és irodalmi munkássága (Kézirat. Bp. 2008)

Pesty Frigyes emlékezete

1889. december 5-én, a Magyar Történelmi Társulat választmányi ülésén a társulat titkára, Szilágyi Sándor bejelentette Pesty Frigyes választmányi tag halálát, és röviden méltatta az elhunyt érdemeit: *„Pesty Frigyes neve a társulatunk megalakulásának történetével össze van forrva, s a Századokat, eredetileg ő tervezte. Ő valóban a mi halottunk is s nálunknál mélyebben senki sem fájlathatja munkás életének kialakítását... Magyarországon azon részében lépett fel a közélet terén, melyet az anyaállamtól elszakítottak: az akkor úgynevezett „temesi bánsgásban”. Mint ifjú részt vett a forradalomban, s az eszméket, melyek őt akkor hevítették, hiven megőrizte annak leveretése után is. A nemzetgazdasági pályát választotta életcélul, s otthon, szülővárosában, Temesvárt pénzintézeteknél kezdett szolgálni. De Magyarország szétdarabolásának ténye fájdalommal töltötte el őt, s mint anyyan, akkor ő is a múlt néha verőfényes, néha borús napjainak tanulmányozásában keresett vigasztalást. Az eleinte encyclopedikus író mind mélyebben kezdett elmerülni a történet tanulmányozásában, s ez irányban fejlődése hovatovább mind határozottabb kifejezést nyert az általa szerkesztett „Delejtűben”. Midőn már Pestre feljött, egészen benne volt a történetírói tanulmányokban, s a hatvanas évek derekán már egy történelmi folyóirat kiadására szerzett concessiót, melyet „Századok”-nak nevezett. A gondolat is, hogy egy magyar tört. Társulat alakításáért, az övé volt... Mi most a fájdalom első perceiben történetírói pályájának méltatására nem is gondolhatunk, s bizonytalán a tisztelt választmány magáévá teendő azon elhunytt, hogy elhunyt társunk felett emlékezés tartassék, s annak megírására Nagy Imre, mint az elhunyt benső barátja kéressék meg”¹*

A Századok következő oldalán közölt nekrológban olvashatjuk a következőket: „1859. óta tagja volt az Akadémiának, mely 1877. rendes taggá, s 1879. osztálytitkárává választotta. Mindez történetírói működésének vala elismerése, s jutalma: mely téren valóban betöltetlen irt hagyott maga után. Temetése rendkívüli részvét mellett ment véghez... Rendkívül gazdag s páratlan becsű gyűjteményt hagyott maga után, kivált okirat másolatokban, melynek megszerzéséről a Történelmi Bizottság fog gondoskodni. Könyvtára is, mint történeti könyvtár igen gazdag és becses: – óhajtható volna, hogy ezt is valamely közintézet megszerezze, hogy így együtt maradjon.”

A Magyar Tudományos Akadémia vásárolta meg Temes vármegye monográfiájához készített jegyzetét, mintegy 10 ezer oklevél, illetve iratmásolatát. A Magyar Nemzeti Múzeum vásárolta meg könyvtára számára (ma az OSZK Kézirattárában őrzik) helynévgyűjtésének csaknem 29 ezer lapnyi anyagát (63 megyei kötetbe rendezve), továbbá levelezését (314 levéliról származó 1106 levelet).² Könyvtárának sorsát nem ismerjük.

Az emlékezésére, amit (nem tudni milyen okból) Ortvyai Tivadar tartott csaknem két évet kellett várni (1891. október 26-án hangzott el, s további két évre telt, amíg nyomtatásban meg is jelent).³

Ortvyai Tivadar (1843-1916), csakúgy, mint Pesty, délvidéki (Krassó vármegyei) születésű volt, és részben ennek a tájegységnek a múltjával, részben történeti földrajzzal foglalkozott.⁴ Pesty Frigyes if-

¹ Századok 1889. 800. old.

² *Szinyei József*: Magyar írók élete és munkái. X. köt. Bp. 1905. 824. hasáb.

³ Pesty Frigyes, rendes tag emlékezete. Emlékezésdek a M. T. Akadémia tagjairól. 7. köt. Bp. 1893. 34. old. (irodalomjegyzékkel)

⁴ Magyarország régi vízrajza I-II. köt. Bp. 1882.; Magyarország egyházi földleírása a XIV. század elején. I-II. köt. Bp. 1892.; Pozsony város története I-III. köt. Pozsony, 1892-1900.